
ЕКОНОМІКА

Вікторія Аніщенко, Тетяна Галькевич

ДО ПИТАННЯ ПРО АУДИТ ПЛАТЕЖІВ ЗА ЗАБРУДНЕННЯ ДОВКІЛЛЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Аудит платежів за забруднення навколишнього природного середовища (НПС) є одним з основних інструментів еколого-економічного механізму природокористування. Питання щодо впровадження цього інструменту ініціюється вже більше п'яти років, але й досі не прийнято необхідних правових документів для впровадження його на законодавчому рівні. Розмови про поліпшення правової бази й удосконалення механізму природокористування в цілому ідуть на всіх рівнях управління - від локального до державного, але результатів поки що немає [1, 2].

У загальному вигляді аудит платежів за забруднення навколишнього природного середовища (екологічних платежів) припускає в першу чергу виявлення відповідності процедур, їх обґрунтування та перерахунку діючим законодавчим та іншим нормативним вимогам, наявності або відсутності заборгованості за цими платежами і, у випадку наявності такої заборгованості, - фінансових можливостей її погашення. Разом з тим завдання аудиту платежів за забруднення НПС на підприємстві значно ширше, що зумовлено виключно важливою та різноманітною роллю екологічних платежів на всіх рівнях системи управління охороною довкілля, діючою в Україні.

Фактично, нормативно регламентовані процедури обґрунтування та перерахунку екологічних платежів виходять далеко за межі суто фінансових питань і є важливим елементом системи контролю за впливом діяльності організацій на навколишнє середовище і стимулювання природоохоронних заходів з боку державних спеціально уповноважених органів у галузі охорони НПС. На підприємстві процедури обґрунтування й перерахунку екологічних платежів тією чи іншою мірою торкаються багатьох видів діяльності у межах адміністративного управління, згідно з яким встановлені вимоги до системи управління навколишнім середовищем у стандартах серії 14000 [2].

Крім того, особливо слід відмітити, що процедури обґрунтування й перерахунку екологічних платежів, як і результати їх поетапного здійснення, практично повсюдно детально зареєстровані, тобто є найбільш контролепридатними, й завдяки цьому вже спочатку за характером оформлення значною мірою відповідають вимогам стандартів ISO серії 14000 до систем управління охороною навколишнього середовища як документованим системам адміністративного управління на підприємстві. При цьому використання достатньо тривалого досвіду документального оформлення й актуалізації процедур обґрунтування й перерахунку платежів може якоюсь мірою сприяти забезпеченню поінформованості та компетенції персоналу при формалізації й документальному оформленні більшості елементів системи управління навколишнім середовищем у відповідності з вимогами стандартів ISO серії 14000.

Разом з тим для методичного забезпечення розрахунку екологічних платежів характерні деякі суб'єктивні підходи, зумовлені специфікою самої системи цих платежів, що необхідно враховувати й при їх аудиті.

Сучасна система екологічних платежів побудована на основі вітчизняних методичних розробок з оцінки економічного збитку від забруднення НПС 80-х років і визначається умовами її впровадження та розвитку в останні двадцять років.

Проблеми використання економічних методів управління природокористуванням і, зокрема, платежів за забруднення як економічного інструменту охорони навколишнього середовища, почали вивчатися ще в 70-і роки у Центральному економіко-математичному інституті (ЦЕМІ) АН СРСР. Разом з тим реальних економічних умов для практичного застосування запропонованих платежів до кінця 80-х років не було. Проблеми економічних важелів розглядалися тільки з точки

зору ефективності штрафів на порушення природоохоронного законодавства [1].

Власне система платежів за забруднення природного середовища почала впроваджуватися у практику управління з 1989 р., причому з початку у порядку економічного експерименту в окремих регіонах країни. Після проведеного експерименту платежі за забруднення були встановлені постановою Кабінету Міністрів «Про затвердження на 1991 рік нормативів плати за викиди забруднюючих речовин у довкілля й порядку їх застосування». Конкретні ставки нормативів плати за викиди (скиди) забруднюючих речовин містилися у додатках до цієї Постанови і тлумачилися як кількісний вираз питомого економічного збитку від забруднення НПС. Разом з тим фактично вони представляли собою орієнтовні розміри витрат на вилучення із стічних вод, уловлювання з газів, що відходять в атмосферу, та знешкодження основних (еталонних) забруднюючих речовин, що утворюються в процесі виробництва. Наступне розповсюдження нормативів платежів на останні забруднюючі речовини здійснювалося вже за іншими принципами, виходячи з відносної небезпеки цих речовин, на підставі співвідношень їх гранично допустимих концентрацій (ГДК) у відповідних природних середовищах, незалежно від вартості уловлювання (вилучення з стічних вод) цих речовин.

Після 1990 року й до теперішнього часу в Україні для розрахунку економічного збитку довкіллю користуються ще союзним документом 1983 року «Тимчасова типова методика визначення економічної ефективності здійснення природоохоронних заходів й оцінки економічного збитку, що заподіюється народному господарству забрудненням навколишнього середовища».

Проведений нами аналіз нормативно-правової бази з питання платежів за забруднення довкілля показав:

1. Спочатку встановлені базові ставки платежів за забруднення природного середовища в основному відповідали рівню витрат, пов'язаних із запобіганням викидів (скидів) забруднюючих речовин у довкілля, в силу чого вони могли бути істотним стимулом до активізації природоохоронної діяльності.

2. У подальшому їх стимулююча роль неухильно знижувалася. З 1991 року був прийнятий ряд змін до порядку визначення платежів та їх граничних розмірів за забруднення НПС, розміщення відходів, інші види шкідливих впливів, встановлення нових базових нормативів плати за викиди (скиди) забруднюючих речовин у довкілля, однак вони не відображають істинності вартості витрат за вилучення або знешкодження забруднювачів з викидів, скидів і розміщення відходів у природному середовищі. Враховуючи, що індекси цін виробників на промислову продукцію і цін по капітальних вкладеннях за період з 1990 року до теперішнього часу становлять близько 200 разів, очевидне різке зниження економічної значимості платежів за забруднення довкілля вже з 1993 р. Згодом базові ставки вказаних платежів якщо й індексувалися, то без видання спеціальних урядових постанов, причому протягом кілька років з відставанням від темпів інфляції.

3. У результаті вищевикладеного розмір екологічних платежів виявився непорівнянним за масштабами з рівнем витрат на вилучення зі стічних вод та уловлюванням з газів, що викидаються в атмосферу, забруднюючих речовин.

4. Спеціально виконані розрахунки за даними 1999-2002 років показують, що кратність перевищення витрат на уловлювання забруднюючих речовин з викидів над величиною платежів за їх понаднормативний викид істотно різниться (виходячи з особливостей диференціації ставок платежів за окремими речовинами), однак по всіх речовинах вже в 1999-2002 роках була досить значною (по пилу, сірчаному ангідриду й оксидам азоту - в 10-30 разів, по оксиду вуглецю - в 100 разів).

За 2001-2003 роки у зв'язку з недостатньою індексацією ставок екологічних платежів кратність перевищення витрат на запобігання забруднення довкілля над величиною ставок платежів практично не зменшилася. У зв'язку з недостатнім інформаційним забезпеченням вказані вище узагальнені співвідношення витрат на запобігання викидів окремих забруднювачів у довкілля і нормативів екологічних платежів по цих речовинах встановити досить важко. Тому можна привести тільки деякі окремі показники. Наприклад, на одному з типових середніх підприємств, де уловлюються тільки тверді речовини (сажа) з викидів у повітря, поточні витрати на охорону атмосферного повітря у 7 разів менші, ніж витрати на уловлювання сажі, а платіж за понадлімітний викид у 1,4 разу менше вказаних витрат.

Отже, можна зробити висновок, що здійснення платежів природоохоронного призначення на підприємствах диктується у більшості випадків не жорсткими фінансовими важелями, а в основному традиціями організації виробництва, яка склалася (включаючи експлуатацію основних виробничих фондів природоохоронного призначення, які є на підприємстві), що необхідно враховувати при оцінці діяльності підприємства щодо охорони довкілля.

Крім того, необхідно звернути увагу на неоднозначність підходів до розрахунків екологічних платежів як за категоріями ставок, так і за номенклатурою забруднюючих речовин, що надходять у НПС.

На сучасному етапі всі розрахунки щодо забруднення НПС проводять згідно із загальним порядком вилучення зборів за забруднення НПС, а також нормативів (ставок) збору щодо забруднення складових (атмосфери, водних об'єктів та розміщення відходів) середовища, що

затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 1.03.1999 р. № 303 (зміни від 11.08.2000 р. № 1261, від 28.12.2001р. №1779).

Для обчислення сум збору користуються Інструкцією про порядок розрахунку та оплати збору за забруднення НПС, яка затверджена наказом Мінекоресурсів України і Мінфіну України від 19.07.1999 р. № 162/379 (з урахуванням змін).

На наш погляд, найсуперечливішим у порядку відрухування екологічних платежів є виділення категорії платежів за викиди (скиди) забруднюючих речовин у межах тимчасово узгоджених нормативів (ТУН): тимчасово узгоджених скидів та тимчасово узгоджених викидів. Очевидно, що індивідуальні рішення щодо надання окремим підприємствам можливості здійснювати плату за понадлімітний викид (скид) саме за цією категорією є досить суб'єктивними і за своєю сутністю істотно обмежують можливості об'єктивної оцінки впливу діяльності підприємств на довкілля. Ймовірно, викиди й скиди забруднюючих речовин, які перевищують ГДВ і ГДС, у кожному випадку, незалежно від встановленої для них категорії платежів, слід розглядати як невідповідність, що вимагає корегуючих дій.

Залишаються спірними й методи визначення екологічних платежів. Представляється не цілком виправданим та обгрунтованим досить складний порядок визначення плати за забруднення через механізм врахування взаємозалежностей ГДК-ГДВ при відсутності безперервного моніторингу джерел викидів (скидів) за великою кількістю забруднювачів. Як відомо, індивідуальні ставки платежів встановлені за викид в атмосферне повітря і за скид у водні об'єкти для великої кількості забруднювачів, що припускає узгодження цих викидів та скидів за категоріями, гранично допустимими або тимчасово допустимими, хоча інструментальний контроль здійснюється у кращому випадку за 10-15 шкідливими домішками.

У реальних умовах, коли показники викидів (скидів) більшості забруднювачів у довілля встановлюються розрахунковим шляхом на підставі врахування технологічних втрат, а у гіршому - експертно, виходячи із загальних міркувань щодо характеру технологічного процесу, який є джерелом забруднення довілля, обгрунтованість цих показників викликає серйозні сумніви, а процедури їх узгодження перетворюються в якісь «торги» між підприємством і спеціально уповноваженими державними органами.

Однак, незважаючи на всі вказані проблеми, екологічні платежі залишаються поки що найефективнішим економічним інструментом з тих, що застосовуються на сучасному етапі у галузі охорони НПС, оскільки вони сприяють підвищенню уваги до питань боротьби із забрудненням, поліпшенню інвентаризації джерел забруднення і моніторингу викидів. І в цьому напрямку документація, пов'язана з розрахунком, узгодженням та стягуванням платежів, може представляти інтерес для аудиту.

Крім того, завдяки деяким напрямкам розвитку системи екологічних платежів документація, пов'язана з ними, може представляти інтерес при обстеженні стану промислових майданчиків з точки зору їх впливу на довкілля.

Як відомо, незважаючи на різке зниження навантаження, яке враховується, на довілля, в результаті спаду виробництва у нашій країні адекватного поліпшення його якості не спостерігається, а стан деяких природних об'єктів навіть погіршується. Поряд з іншими причинами невідповідності у динаміці показників техногенних навантажень, що фіксуються, і параметрів якості природного середовища зумовлена різким збільшенням значимості у загальному антропогенному впливі на довкілля неорганізованих майданчикових джерел забруднення. Особливо це торкається якості водних об'єктів, оскільки стан їх все більше погіршується за рахунок накопичення в них забруднювачів тривалої дії, з якими сама водна екосистема справитися вже не в змозі. У зв'язку з цим, на нашу думку, необхідно розробити «Методичні вказівки щодо розрахунку плати за неорганізований скид забруднюючих речовин у водні об'єкти», що дозволить виконати оцінку значимості майданчикових джерел забруднення водних об'єктів.

Отже, на нашу думку, можна зробити наступні висновки:

* аудит платежів за забруднення НПС є необхідною вимогою розвитку удосконалення дій щодо охорони довкілля;

* до першочергових дій щодо впровадження аудиту екологічних платежів відносяться: удосконалення нормативно-правової бази в галузі розрахунку та обгрунтування екоплатежів; удосконалення форми статистичної звітності в галузі охорони довкілля, а також документації щодо інвентаризації неорганізованих майданчикових джерел забруднення;

* впровадження новітніх досягнень на базі ГІС (геоінформаційних систем) методів безперервного моніторингу НПС;

* вдосконалення паспортизації природокористувачів з урахуванням вимог стандартів ISO серії 14000 тощо.

Джерела та література:

1. Аніщенко В.О. Стратегія розвитку екологічного аудиту як одного з основних інструментів забезпечення стійкого розвитку України // Наук. зб. Стратегія економічного розвитку України. -2002, № 3 (10). - С. 127-133.

2. Коротка Т. Природоресурсні платежі в Україні //Вісник КНТЕУ - 2003, № 1. - С. 57-61.